

Krzysztof SZWARC

Doświadczanie przemocy w szkole a jakość życia dzieci w Wielkopolsce

Streszczenie. *W artykule przedstawiono wyniki badania satysfakcji z życia przeprowadzonego w 2014 r. wśród losowo wybranych dzieci w wieku 8, 10 i 12 lat uczęszczających do szkół podstawowych w województwie wielkopolskim. Celem badania było porównanie subiektywnej oceny jakości życia dzieci doświadczających i niedoświadczających przemocy ze strony rówieśników. Dokonano podziału uczestników badania ze względu na rodzaj doświadczanej przemocy — fizycznej (bicie) i relacyjnej (odtrącanie). Do oceny jakości życia wykorzystano skale psychometryczne: OLS (Overall Life Satisfaction), SLSS (Student Life Satisfaction Scale) i BMSLSS (Brief Multidimensional Student Life Satisfaction Scale). Porównano średnie wartości wymienionych wskaźników dla dzieci doświadczających i niedoświadczających przemocy według wieku. Do oceny statystycznej istotności różnic zastosowano test t-Studenta. Ponadto skonfrontowano stan posiadania niektórych dóbr w obu grupach uczestników badania oraz porównano poziom zadowolenia z niektórymi elementami składającymi się na jakość życia.*

Badanie wykazało, że satysfakcja z życia dzieci bitych i odtrącanych maleje wraz z wiekiem szybciej niż w przypadku pozostałych dzieci. Jednym z czynników wpływających na to jest gorsza sytuacja materialna dzieci doświadczających przemocy. Kolejny czynnik to własny wygląd, przy czym nabiera on znaczenia w starszych grupach wieku.

Słowa kluczowe: dzieci, satysfakcja z życia, przemoc relacyjna, przemoc fizyczna.

JEL: I31

Stopień zadowolenia z życia można wyrazić zarówno obiektywnie, jak i subiektywnie. W pierwszym przypadku wykorzystuje się zestaw mierników, które określają poziom życia ludności (Zeliaś, 2000). Wyrażane subiektywnie odczu-

cie jakości życia opiera się natomiast m.in. na zdobytych doświadczeniach, relacjach z ludźmi czy porównaniu własnej sytuacji społecznej lub materialnej z sytuacją innych ludzi (Bradshaw, Martorano, Natali i de Neubourg, 2013). Specyficzną grupę ludności stanowią dzieci, odbierające zadowolenie z życia na swój własny sposób. Stosowanie obiektywnych ocen jest w ich przypadku utrudnione, gdyż dzieci są pod wieloma względami zależne od dorosłych. Mogą jednak wyrazić własne zdanie na temat jakości swojego życia. Opinie te powinny brać pod uwagę wychowawcy, nauczyciele czy rządzący, gdyż opieka nad dziećmi i troska o ich dobro to inwestycja w przyszłość (Olk, 2010).

Subiektywną ocenę sytuacji w domu i szkole oraz relacji z rodziną, przyjaciółmi i otoczeniem wyrażaną przez najmłodszych można traktować jako miernik dobrobytu w momencie badania (Bradshaw i in., 2013). Subiektywny dobrostan dziecka (*child subjective well-being*) należy zatem rozumieć jako indywidualne przekonanie młodego człowieka o stopniu realizacji jego najważniejszych życiowych potrzeb, ujmowane w kategorii zadowolenia, poczucia szczęścia, lęków i obaw (Strózik, Strózik i Szwarc, 2015a). Zgodnie z tą koncepcją nie istnieje bardziej bezpośrednia i wiarygodna metoda oceny poziomu jakości życia dzieci aniżeli zwrócenie się do nich samych, ponieważ one najlepiej mogą wyrazić indywidualne reakcje na otoczenie (Casas, Bello, Gonzales i Aligue, 2013). W badaniu jakości życia najmłodszych za celowe należy uznać bazowanie na wskaźnikach zorientowanych na dziecko. Szczególne znaczenie ma tutaj jakość rodzicielstwa, narażenie na przemoc w domu, a także jakość i bezpieczeństwo środowiska, w którym dzieci egzystują, relacje z rówieśnikami i wychowawcami oraz zdrowie psychiczne (emocjonalne).

W ostatnich latach można zaobserwować nasilenie się zachowań przemocowych, często utożsamianych z agresją. Jak stwierdza Surzykiewicz (2000, s. 13), przemoc i agresję należy rozpatrywać łącznie, traktując je jako *celowe, bezpośrednie i instrumentalne szkodenie innym, do którego dochodzi w wyniku użycia siły fizycznej lub za pomocą środków psychicznych i werbalnych. Mogą być one kierowane zarówno przeciwko osobom, jak i rzeczom*. Według Kossewskiej (2014, s. 22) agresja jest *szczególnym rodzajem zachowania interpersonalnego, podejmowanego i realizowanego przez jednostkę w celu wywołania negatywnych konsekwencji dla innych osób, ukierunkowanego na krzywdzenie ich poprzez zadanie bólu fizycznego, psychicznego lub pozbawienie własności*. Fizyczne i psychiczne znęcanie się nad rówieśnikami jest niestety stałym elementem funkcjonowania dzieci w szkołach. Mówi się o postępującej fali przemocy w szkole — bullyingu (Stachowicz-Piotrowska, 2009).

Celem badania przedstawionego w artykule jest porównanie subiektywnej oceny jakości życia dzieci nieodczuwających negatywnego nastawienia rówieśników z oceną dzieci, które doświadczały z ich strony różnego rodzaju zachowań przemocowych. Najczęściej było to bicie, czyli przemoc fizyczna lub odtrącanie czy pomijanie, czyli przemoc relacyjna (Crick i Grotpeter, 1995) i właśnie te dwa rodzaje przemocy uwzględniono w badaniu. Porównano również stan posiadania niektórych dóbr w obu grupach oraz oceny zadowolenia z niektórych elementów składających się na jakość życia.

METODOLOGIA BADANIA

Badanie opiera się na analizie danych pochodzących z II edycji zainicjowanego przez International Society for Child Indicators (ISCI) międzynarodowego projektu Children's Worlds — International Survey of Children's Well-Being (ISCIWeB), w którym badano percepcję jakości życia dzieci w wieku szkolnym (8—12 lat). Zasadniczym celem ISCIWeB jest uzyskanie obszernej wiedzy o życiu dzieci, ich relacjach z rodzicami i rówieśnikami, codziennych aktywnościach, wykorzystaniu wolnego czasu, a przede wszystkim o postrzeganiu własnego życia. Wyniki tych badań przyczyniły się do wypełnienia dużej luki w aktualnych i porównywalnych w skali międzynarodowej danych na temat subiektywnego wymiaru jakości życia najmłodszych, których niekompletność stanowiła do tej pory istotne ograniczenie w przypadku badań z tego obszaru (ISCIWeB, 2013). Ogółem w badaniu wzięło udział ponad 55 tys. dzieci z 16 państw świata w wieku 8, 10 i 12 lat.

Polską część projektu zrealizowano w pierwszej połowie 2014 r. w województwie wielkopolskim. Jednostką badania byli pojedynczy uczniowie z wylosowanych klas. Próbę dobrano przy zastosowaniu losowania zespołowo-warstwowego, w którym operatem była baza 1148 szkół podstawowych województwa wielkopolskiego według stanu na 30 września 2013 r. Każda szkoła otrzymała wagę proporcjonalnie do jej wielkości (wyrażonej łączną liczbą oddziałów w klasach I—VI).

Założono minimalną wielkość próby na poziomie 1000 dzieci z każdej z trzech analizowanych grup wiekowych, co wymagało wylosowania 65 szkół. Losowy dobór próby został przeprowadzony w 13 warstwach, utworzonych na podstawie trzech kryteriów: typ szkoły ze względu na jednostkę prowadzącą (szkoły publiczne i niepubliczne), region (sześć jednostek według NTS 3 oraz typ miejsca zamieszkania — miasto i wieś). Biorąc pod uwagę strukturę uczniów według typu szkoły, wylosowano tylko trzy szkoły niepubliczne i nie zastosowano w ich przypadku dalszego warstwowania. Podział ze względu na region i typ miejsca zamieszkania przeprowadzono tylko dla szkół publicznych.

Wśród wylosowanych szkół wybrano losowo po jednym oddziale klas II (8-latkowie), IV (10-latkowie) i VI (12-latkowie). Ostatecznie badaniem objęto 64 oddziały 8-latków, 63 oddziały 10-latków oraz 62 oddziały 12-latków. W badaniu uczestniczyło łącznie 3272 uczniów: 1078 — z klas II, 1156 — z klas IV oraz 1038 — z klas VI. Różnice w liczebności poszczególnych oddziałów wynikały głównie z kwestii organizacyjnych.

Dzieci z wylosowanych oddziałów poproszono o wypełnienie kwestionariuszy ankietowych, zróżnicowanych dla każdej grupy wiekowej, niemniej jednak zawierających także wiele elementów wspólnych, dzięki czemu możliwe stało się porównanie tych grup. Ostateczne kwestionariusze przygotowano po weryfikacji dokonanej na podstawie wyników badań pilotażowych. Badanie miało

charakter dobrowolny, a uczestnikom zapewniono anonimowość. Udział wymagał zgody rodziców; odmowy zdarzały się sporadycznie.

Po merytoryczno-formalnej kontroli zebranego materiału do dalszej analizy zakwalifikowano ostatecznie 3157 respondentów: 1021 — 8-latków, 1119 — 10-latków oraz 1017 — 12-latków. Wszystkim przyporządkowano wagi pozwalające na zachowanie reprezentatywności próby ze względu na wyróżnione cechy stratyfikacyjne (Strózik, Strózik i Szwarc, 2015b).

Do identyfikacji dzieci doświadczających przemocy fizycznej i relacyjnej wykorzystano odpowiedzi na pytania o częstość pewnych zdarzeń w ostatnich 30 dniach: „Ile razy w ciągu ostatnich 30 dni zostałeś(-aś) uderzony(-a) przez inne dzieci w szkole?” (w artykule zachowanie to określono mianem przemocy fizycznej) oraz „Ile razy w ciągu ostatnich 30 dni zostałeś(-aś) pominięty (-a) przez inne dzieci w klasie?” (w artykule traktowane jako przemoc relacyjna). Dzieci, które odpowiedziały „Wcale” bądź „Raz”, zostały zaklasyfikowane do grupy *nieuderzony* (przemoc fizyczna) lub *niepominięty* (przemoc relacyjna). W przypadku udzielenia odpowiedzi „2—3 razy” albo „Częściej niż 3 razy”, zaliczono je odpowiednio do grupy *uderzony* lub *pominięty*. Do dalszych analiz nie zakwalifikowano dzieci, które udzieliły odpowiedzi „Nie wiem”.

Ostatecznie uzyskaną strukturę respondentów przedstawia tabl. 1.

TABL. 1. DZIECI WEDŁUG RODZAJU PRZEMOCY

Dzieci	W wieku					
	8 lat		10 lat		12 lat	
	w liczbach bezwzględnych	w %	w liczbach bezwzględnych	w %	w liczbach bezwzględnych	w %
Uderzone	256	28,2	219	21,3	153	15,8
Nieuderzone	653	71,8	811	78,7	814	84,2
Pominięte	179	21,0	159	16,2	138	14,5
Niepominięte	672	79,0	821	83,8	813	85,5

Źródło: obliczenia własne.

Do oceny jakości życia badanych dzieci wykorzystano skale psychometryczne: *OLS* (*Overall Life Satisfaction*), *SLSS* (*Student Life Satisfaction Scale*) i *BMSLSS* (*Brief Multidimensional Student Life Satisfaction Scale*) uwzględniające różne dziedziny życia, co w badaniu jakości życia dzieci ma bardzo duże znaczenie dla właściwej oceny ich dobrobytu (Cummins i Lau, 2005; Land, Lamb, Meadows i Taylor, 2007; Rees, Bradshaw, Goswami i Keung, 2010). W opisywanym badaniu wzięto pod uwagę takie obszary, jak: rodzina, szkoła, przyjaciele, otoczenie i ja sam (Seligson, Huebner i Valois, 2003). Wskaźniki subiektywnej oceny jakości życia i ich składowe przedstawiono w tabl. 2.

TABL. 2. WSKAŹNIKI SUBIEKTYWNEJ OCENY JAKOŚCI ŻYCIA DZIECI

Wskaźniki a — dzieci 8-letnie b — dzieci 10- i 12-letnie	Skale	Stwierdzenia
<i>OLS</i>	a 5-stopniowa, z wykorzystaniem grafiki (emotikony) b 11-stopniowa, od <i>Całkowicie niezadowolony</i> (0) do <i>Całkowicie zadowolony</i> (10)	Odpowiedź na pytanie: Jak bardzo jesteś zadowolony(-a) z własnego życia jako całości?
<i>SLSS</i>	a 5-stopniowa, od <i>Wcale się nie zgadzam</i> do <i>Zupełnie się zgadzam</i> b 11-stopniowa, od <i>Wcale się nie zgadzam</i> (0) do <i>Zupełnie się zgadzam</i> (10)	W życiu dobrze mi się układa Moje życie jest całkiem w porządku Mam dobre życie Mam w życiu to, czego chcę Wszystko w moim życiu jest fantastyczne
<i>BMSLSS</i>	a 5-stopniowa, z wykorzystaniem grafiki (emotikony) b 11-stopniowa, od <i>Całkowicie niezadowolony</i> (0) do <i>Całkowicie zadowolony</i> (10)	Zadowolenie z życia rodzinnego Zadowolenie z kolegów i koleżanek Zadowolenie z przeżyć szkolnych Zadowolenie z własnego ciała Zadowolenie z okolicy, w której mieszkam

Źródło: Campbell, Converse i Rodgers (1976); Huebner (1991, 1994); Seligson i in. (2003).

W celu zapewnienia porównywalności wszystkie skale zostały znormalizowane za pomocą przekształceń algebraicznych na skalę 0—100. Porównano średnie wartości wskaźników dla dzieci doświadczających i niedoświadczających przemocy oraz według wieku. Do oceny statystycznej istotności różnic zastosowano test *t*-Studenta.

OCENA SATYSFAKCJI Z ŻYCIA

W przypadku przemocy fizycznej ocena satysfakcji z życia była wyższa u dzieci, które jej nie doświadczały. Ogólnie średnie wartości wskaźników *OLS*, *SLSS* i *BMSLSS* malały wraz z wiekiem dzieci, przy czym dla osób uderzonych zmniejszały się szybciej, co spowodowało pogłębianie się różnic wewnątrz grup wiekowych (tabl. 3). Dzieci z klas VI, które uznały, że były bite, oceniły swoją ogólną satysfakcję z życia (*OLS*) średnio o 11 pkt. niżej niż dzieci niedoświadczające przemocy fizycznej. W przypadku wskaźnika *SLSS* odnotowano jeszcze większą różnicę (średnio o 12 pkt.) w tej grupie wieku. Różnice między wszystkimi wskaźnikami dla dzieci uderzonych i nieuderzonych w każdej grupie wieku były statystycznie istotne na poziomie istotności $p < 0,01$.

TABL. 3. ŚREDNIE WARTOŚCI WSKAŹNIKÓW SATYSFAKCJI Z ŻYCIA DZIECI UDERZONYCH I NIEUDERZONYCH

Dzieci	W wieku		
	8 lat	10 lat	12 lat
	<i>OLS</i>		
Uderzone	90,1	86,9	75,2
Nieuderzone	95,4	93,3	86,4

TABL. 3. ŚREDNIE WARTOŚCI WSKAŹNIKÓW SATYSFAKCJI Z ŻYCIA DZIECI UDERZONYCH I NIEUDERZONYCH (dok.)

Dzieci	W wieku		
	8 lat	10 lat	12 lat
SLSS			
Uderzone	84,8	81,9	71,2
Nieuderzone	92,7	90,0	83,5
BMSLSS			
Uderzone	87,9	83,6	75,6
Nieuderzone	93,1	91,7	84,9

Źródło: obliczenia własne.

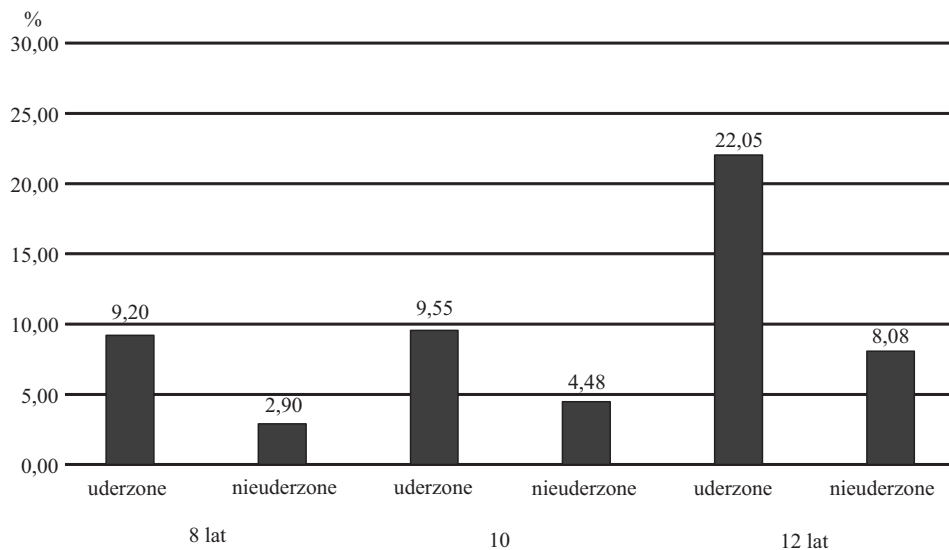
Podobne prawidłowości zaobserwowano w przypadku wyników badania satysfakcji z życia dzieci pominiętych i niepominiętych. Dzieci, które doświadczały przemocy relacyjnej wskazywały wyraźnie mniejsze zadowolenie z życia (wszystkie różnice były statystycznie istotne na poziomie istotności $p < 0,01$). Satysfakcja z życia zarówno dzieci odrzucanych, jak i nieodrzuconych maleje wraz z wiekiem, aczkolwiek należy ją uznać za wysoką. Dla dzieci, które w ostatnich 30 dniach były pominięte co najmniej dwa razy zmniejsza się ona szybciej, przy czym różnica *OLS* dla 8-latków wynosi 6 pkt., a dla 12-latków jest prawie trzykrotnie większa. Jeszcze wyraźniejsze różnice odnotowano w przypadku wskaźnika *SLSS* — pominięte dzieci 12-letnie oceniły badane elementy jakości życia średnio o ponad 20 pkt. niżej niż ich niepominięci rówieśnicy (tabl. 4).

TABL. 4. ŚREDNIE WARTOŚCI WSKAŹNIKÓW SATYSFAKCJI Z ŻYCIA DZIECI POMINIĘTYCH I NIEPOMINIĘTYCH

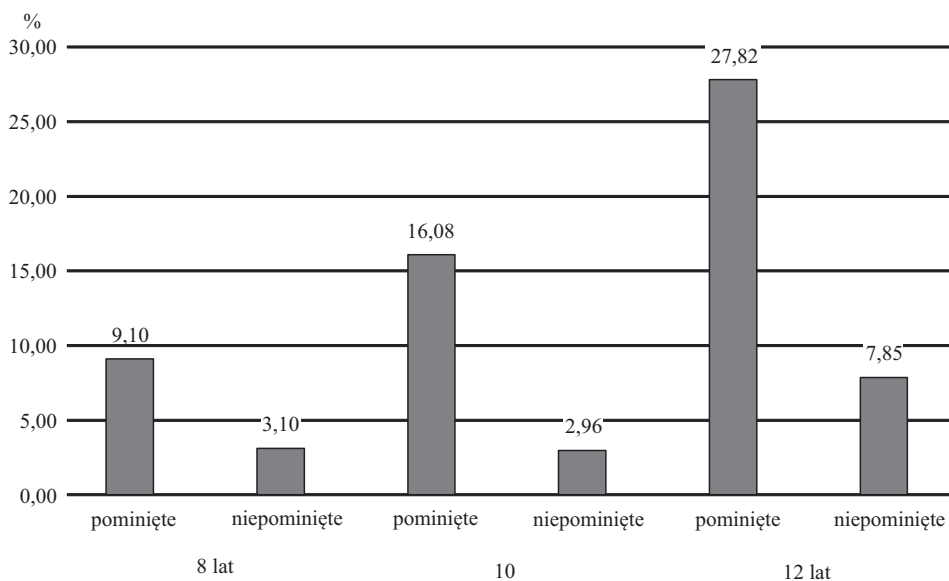
Dzieci	W wieku		
	8 lat	10 lat	12 lat
OLS			
Pominięte	89,5	82,3	70,5
Niepominięte	95,5	92,1	86,8
SLSS			
Pominięte	85,0	76,6	64,1
Niepominięte	92,4	90,9	84,7
BMSLSS			
Pominięte	87,7	82,3	70,3
Niepominięte	93,0	94,5	85,6

Źródło: obliczenia własne.

Omówione różnice wynikają z odsetka wskazań relatywnie niskiej oceny ogólnej satysfakcji z życia ($OLS \leq 50$), wystawianej przez dzieci doświadczające przemocy. Blisko 25% 12-latków, które były bite wskazała zadowolenie na tak niskim poziomie; dla porównania tylko 8% dzieci nieuderzanych oceniło satysfakcję z życia na poziomie niższym niż 50 (wykr. 1).

Wykr. 1. DZIECI UDERZONE I NIEUDERZONE O NISKIEJ OGÓLNEJ SATYSFAKCJI Z ŻYCIA (OLS_{≤50}) WEDŁUG WIEKU

Źródło: obliczenia własne.

Wykr. 2. DZIECI POMINIĘTE I NIEPOMINIĘTE O NISKIEJ OGÓLNEJ SATYSFAKCJI Z ŻYCIA (OLS_{≤50}) WEDŁUG WIEKU

Źródło: jak przy wyk. 1.

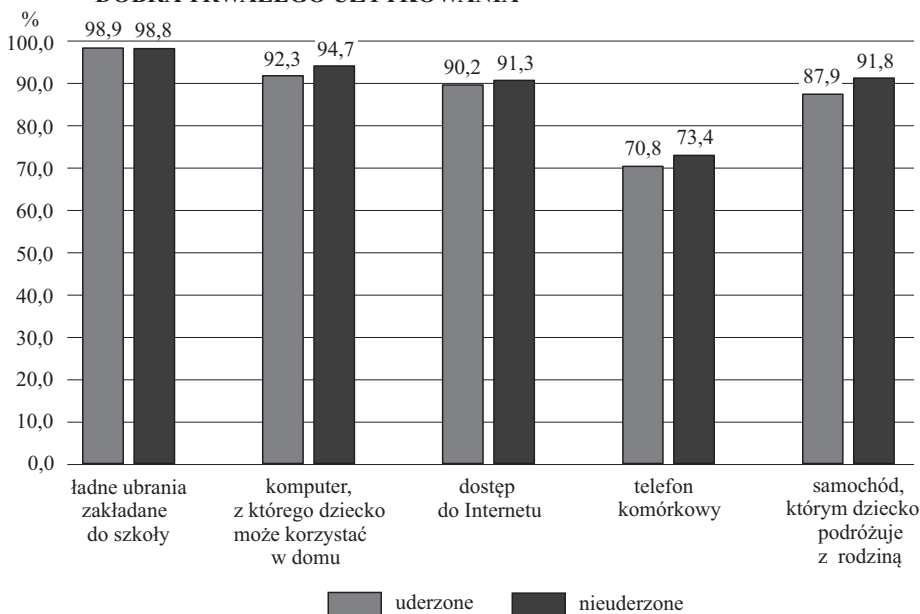
W przypadku przemocy relacyjnej widoczny jest postępujący z wiekiem wzrost odsetka dzieci pominiętych, które nisko oceniają satysfakcję z życia. O ile wśród 8-latków wskaźnik *OLS* co najwyżej równy 50 dotyczył 9,10% dzieci pominiętych (wśród niepominiętych — 3,10%), o tyle dla 12-latków było to już blisko 28% (7,85% dla niepominiętych). Ilustruje to wyk. 2.

OCENA SYTUACJI MATERIALNEJ

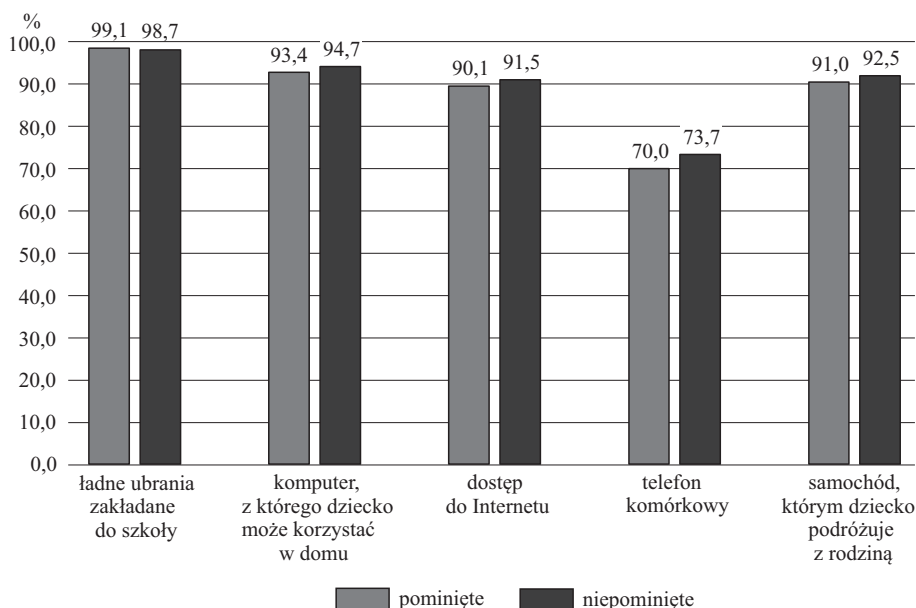
Dzieci znajdujące się w gorszej sytuacji materialnej doświadczają przemocy częściej niż ich rówieśnicy z rodzin o relatywnie lepszej sytuacji materialnej. Różnice w liczbie dzieci posiadających określone dobra nie są znaczące, ale pogłębiają się z wiekiem.

8-latkom zadano pytanie o stan posiadania pięciu kategorii dóbr. Najwyższe wyniki odnotowano w kategorii *ładne ubrania*, bardzo zbliżone zarówno w przypadku dzieci niedoświadczających przemocy, jak i doświadczających obu jej rodzajów. W pozostałych kategoriach nieco wyższe wskaźniki otrzymano dla dzieci, które nie były bite czy pomijane. Największe różnice dotyczą posiadania telefonu komórkowego i samochodu osobowego (wykr. 3 i 4).

Wykr. 3. DZIECI 8-LATNIE UDERZONE I NIEUDERZONE POSIADAJĄCE WYBRANE DOBRA TRWAŁEGO UŻYTKOWANIA

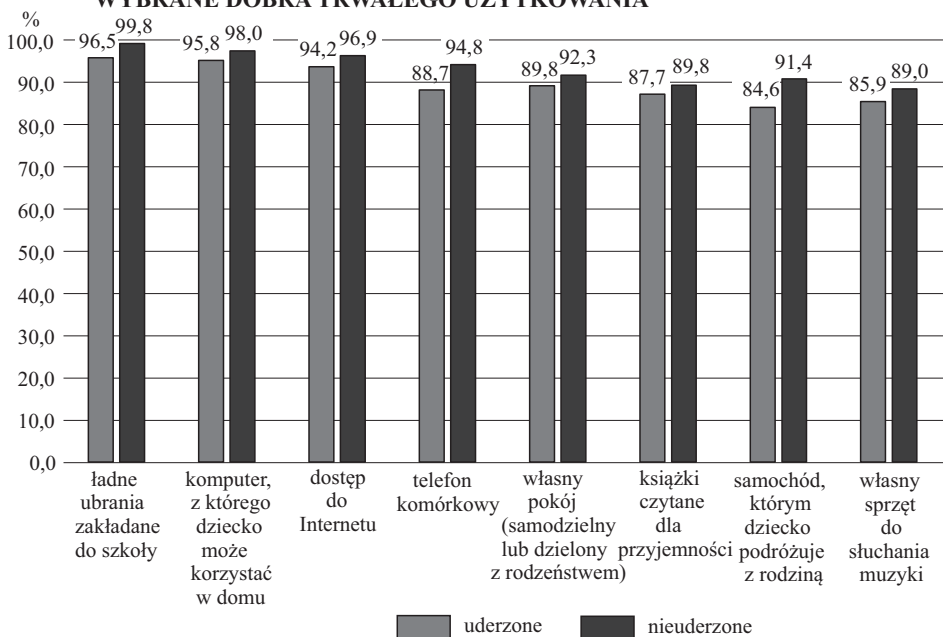

Wykr. 4. DZIECI 8-LETNIE POMINIĘTE I NIEMINIĘTE POSIADAJĄCE WYBRANE DOBRA TRWAŁEGO UŻYTKOWNIA

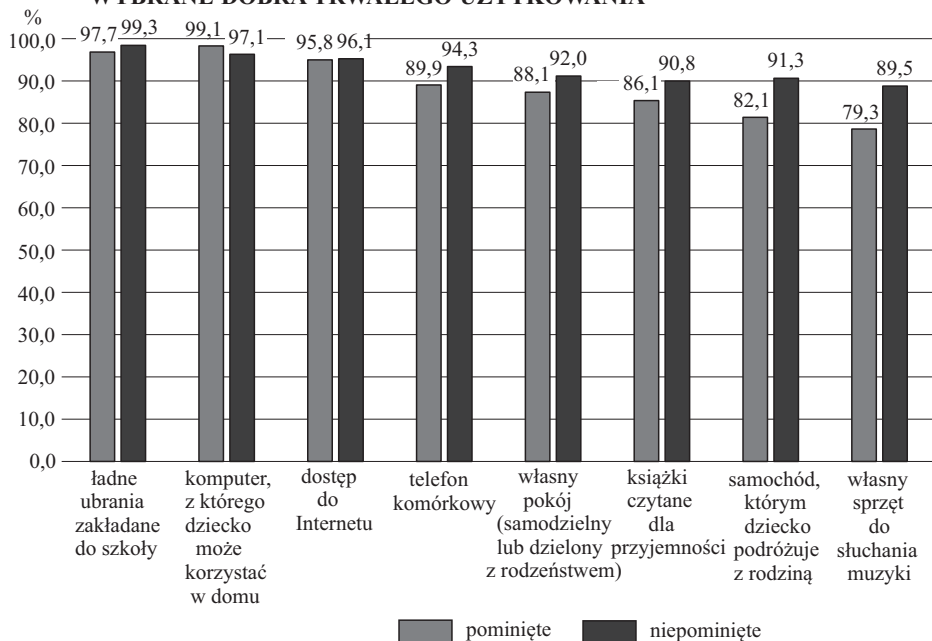
Źródło: jak przy wykr. 1.

Wykr. 5. DZIECI 10-LETNIE UDERZONE I NIEUDERZONE POSIADAJĄCE WYBRANE DOBRA TRWAŁEGO UŻYTKOWNIA

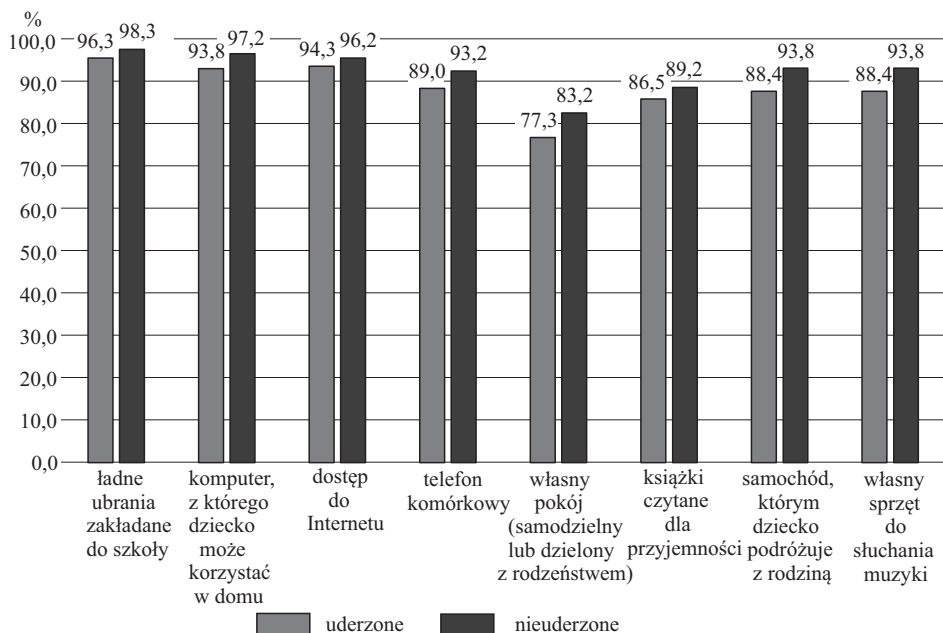
Źródło: jak przy wykr. 1.

Wykr. 6. DZIECI 10-LETNIE POMINIĘTE I NIEPOMINIĘTE POSIADAJĄCE WYBRANE DOBRA TRWAŁEGO UŻYTKOWNIA

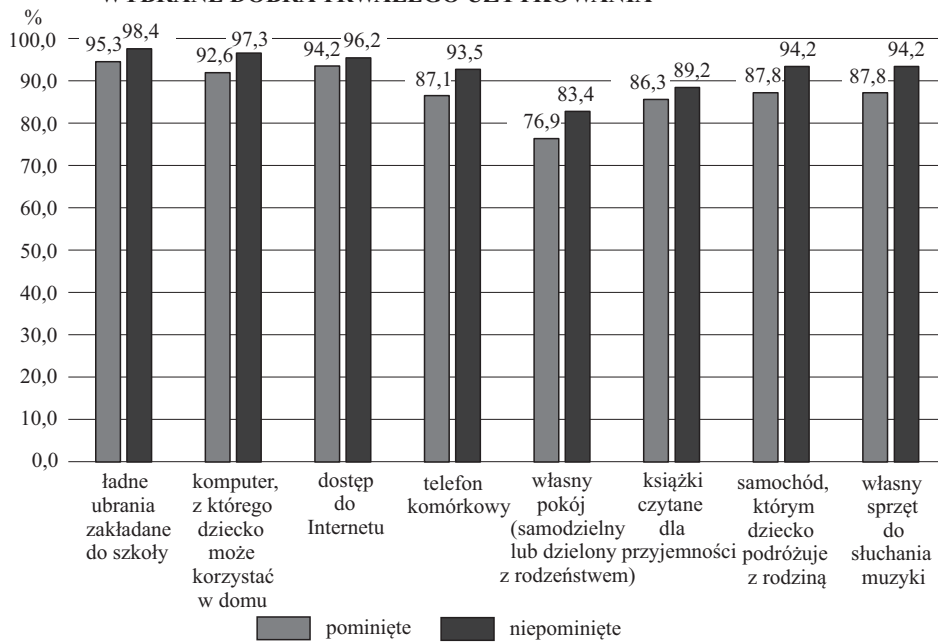
Źródło: jak przy wykr. 1.

Wykr. 7. DZIECI 12-LETNIE UDERZONE I NIEUDERZONE POSIADAJĄCE WYBRANE DOBRA TRWAŁEGO UŻYTKOWNIA

Źródło: jak przy wykr. 1.

**Wykr. 8. DZIECI 12-LETNIE POMINIĘTE I NIEPOMINIĘTE POSIADAJĄCE
WYBRANE DOBRA TRWAŁEGO UŻYTKOWANIA**

Źródło: jak przy wykr. 1.

10- i 12-latkowie zostali poproszeni o wskazanie posiadania ośmiu dóbr. Dla każdego produktu lub usługi odsetek dzieci posiadających daną rzecz był większy wśród dzieci niedoświadczających przemocy. Podobnie jak u 8-latków, największe dysproporcje odnotowano w kategoriach *telefon komórkowy* i *samochód osobowy* (wykr. 5—8). Ponadto w przypadku dzieci 12-letnich relatywnie duża różnica występuje w dysponowaniu własnym pokojem.

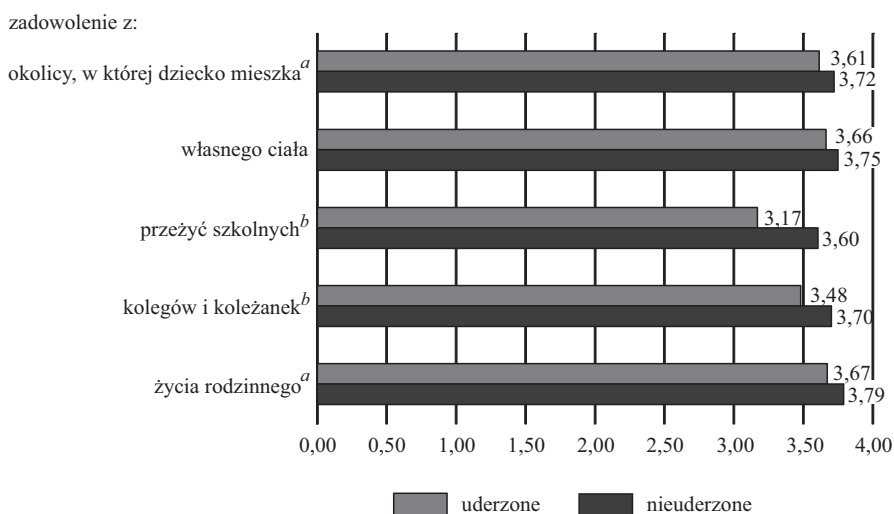
Przedstawione wyniki dowodzą, że na przemoc fizyczną i relacyjną bardziej narażone są dzieci z gospodarstw o relatywnie gorszej sytuacji materialnej. Ich rówieśnicy nierzadko wykorzystują wiedzę o pochodzeniu tych osób i traktują je jako gorsze, bijąc lub odtrącając. Może to skutkować depresją, zwłaszcza wśród nastolatków (Povedano, Cava, Monreal, Varelac i Musitua, 2015).

OCENA WYBRANYCH ELEMENTÓW SKŁADAJĄCYCH SIĘ NA JAKOŚĆ ŻYCIA

Przy konstruowaniu wskaźnika *BMSLSS* uwzględniono pięć elementów składających się na jakość życia. Dzieci 8-letnie oceniały zgodność ze sformułowanymi stwierdzeniami przez zaznaczenie jednego z pięciu emotikonów odpowiadających skali od 0 (całkowicie niezadowolony) do 4 (całkowicie zadowolony).

Ogólnie poziom zadowolenia z analizowanych elementów był wysoki, przy czym średnie oceny dzieci niedoświadczających przemocy kształtowały się wyżej niż oceny dzieci jej doświadczającej. Największe różnice odnotowano w kategorii *przeżycia szkolne*. Ponadto w przypadku przemocy relacyjnej znaczenia nabierał *własny wygląd* (wykr. 9 i 10).

Wykr. 9. ŚREDNI POZIOM SATYSFAKCJI Z ELEMENTÓW SKŁADAJĄCYCH SIĘ NA JAKOŚĆ ŻYCIA UWZGLĘDNIANYCH W SKALI BMSLSS (0—4) DZIECI 8-LETNIICH UDERZONYCH I NIEUDERZONYCH

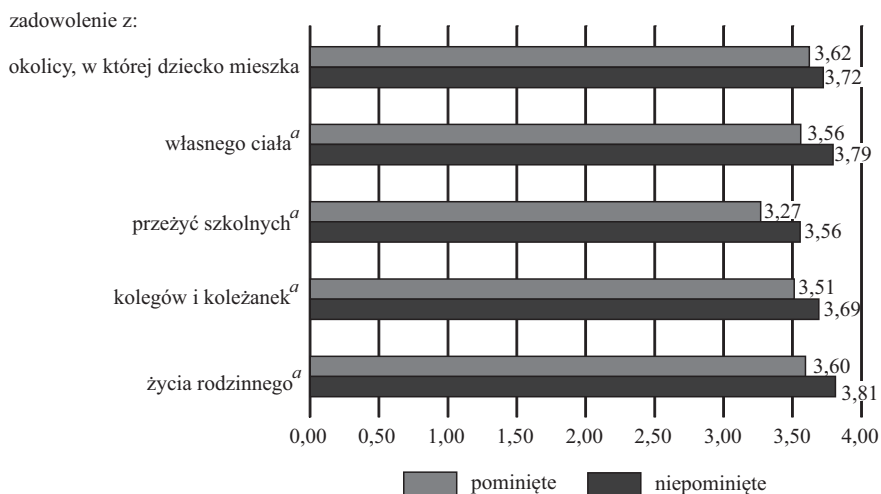
a, b Test *t*-Studenta: *a* — $p \leq 0,05$, *b* — $p \leq 0,01$.

Źródło: jak przy wykr. 1.

Dysproporcje między średnimi ocenami zwiększają się w starszych grupach wieku. W przypadku uczniów klas IV największe różnice odnotowano w kategoriach *przeżycia szkolne* oraz *koleżdy i koleżanki*, przy czym są one znacznie wyraźniejsze w przypadku przemocy relacyjnej aniżeli przemocy fizycznej. W obu typach przemocy dzieci najbardziej cenią życie rodzinne, co może świadczyć o znaczeniu roli rodziny, wsparciu rodziców czy rodzeństwa (wykr. 11 i 12).

W przypadku najstarszych badanych dzieci dysproporcje w średnich ocenach analizowanych elementów były najwyraźniejsze. Największe dotyczyły satysfakcji z przyjaciół (nawet 2,37 pkt. różnicy w porównaniu 12-latków w przypadku przemocy relacyjnej). Dzieci odtrącane wystawiały wyraźnie niższe oceny niż pozostałe. Najniżej oceniano własny wygląd. 12-latkowie, podobnie jak 10-latkowie, najwyżej oceniali satysfakcję z życia rodzinnego (wykr. 13 i 14).

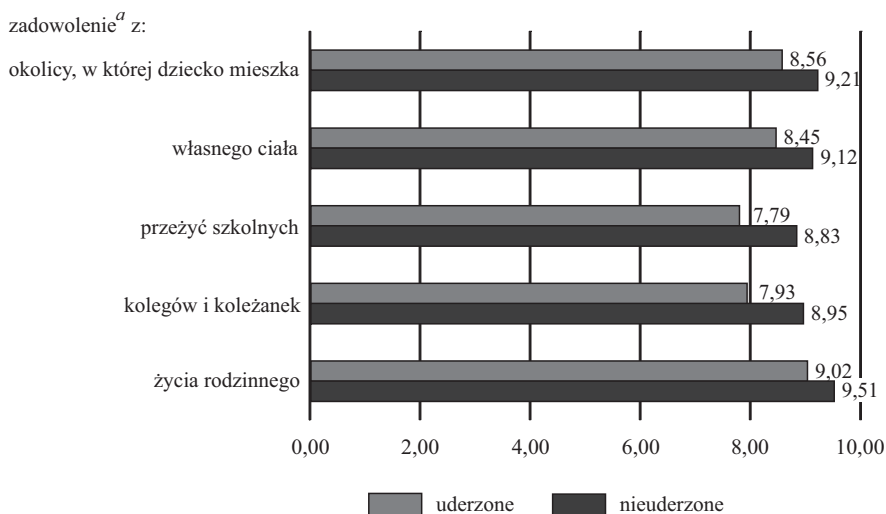
Wykr. 10. ŚREDNI POZIOM SATYSFAKcji Z ELEMENTÓW SKŁADAJĄCYCH SIĘ NA JAKOŚĆ ŻYCIA UWZGLĘDNIANYCH W SKALI BMSLSS (0—4) DZIECI 8-LETNIICH POMINIĘTYCH I NIEPOMINIĘTYCH

^a Test *t*-Studenta $p \leq 0,01$.

Źródło: jak przy wykr. 1.

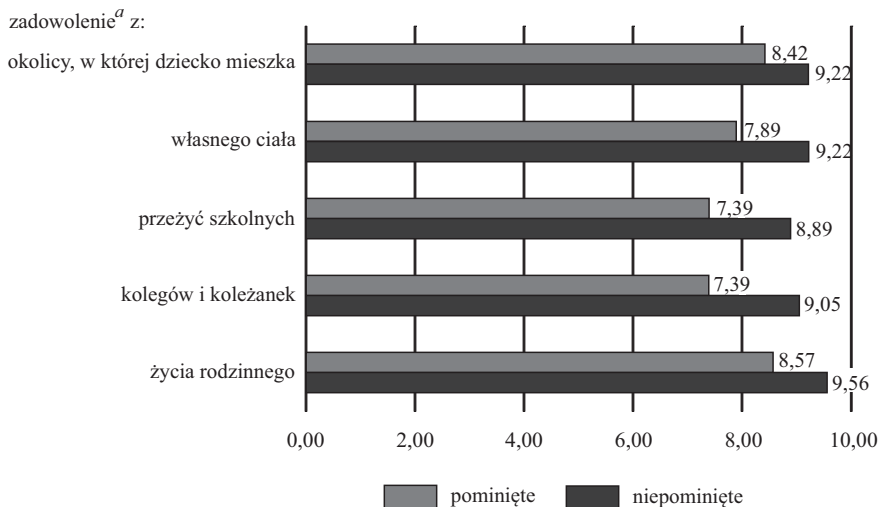
Wykr. 11. ŚREDNI POZIOM SATYSFAKcji Z ELEMENTÓW SKŁADAJĄCYCH SIĘ NA JAKOŚĆ ŻYCIA UWZGLĘDNIANYCH W SKALI BMSLSS (0—10) DZIECI 10-LETNIICH UDERZONYCH I NIEUDERZONYCH

^a Test *t*-Studenta $p \leq 0,01$.

Źródło: jak przy wykr. 1.

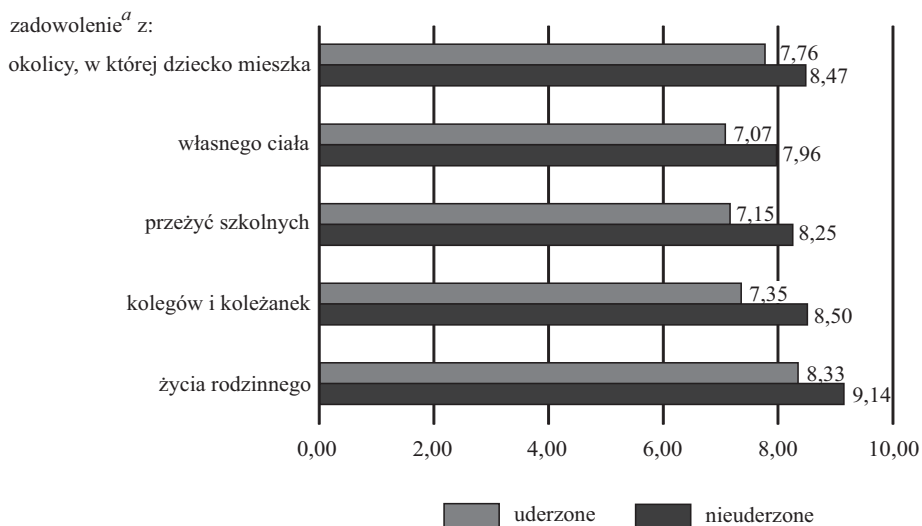
Wykr. 12. ŚREDNI POZIOM SATYSFAKCJI Z ELEMENTÓW SKŁADAJĄCYCH SIĘ NA JAKOŚĆ ŻYCIA UWZGLĘDNIANYCH W SKALI BMSLSS (0—10) DZIECI 10-LETNIICH POMINIĘTYCH I NIEPOMINIĘTYCH

^a Test *t*-Studenta $p \leq 0,01$.

Źródło: jak przy wykr. 1.

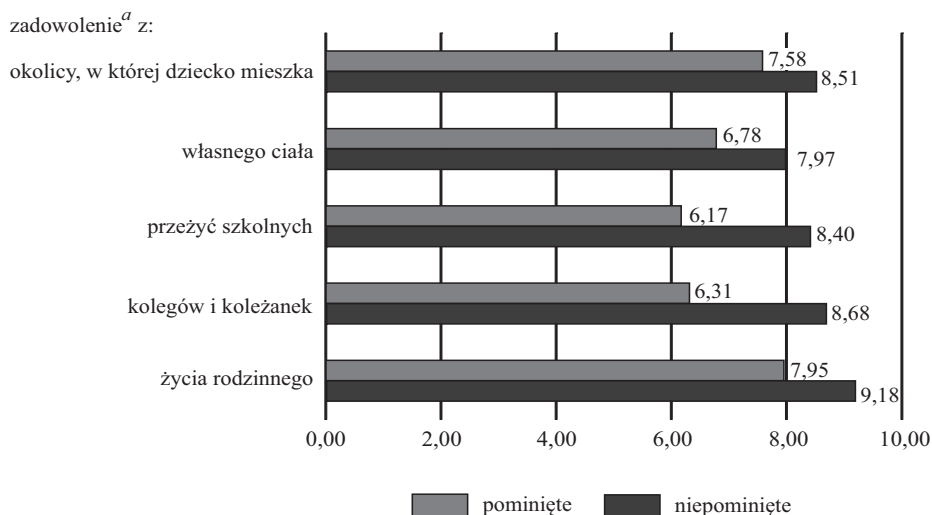
Wykr. 13. ŚREDNI POZIOM SATYSFAKCJI Z ELEMENTÓW SKŁADAJĄCYCH SIĘ NA JAKOŚĆ ŻYCIA UWZGLĘDNIANYCH W SKALI BMSLSS (0—10) DZIECI 12-LETNIICH UDERZONYCH I NIEUDERZONYCH

^a Test *t*-Studenta $p \leq 0,01$.

Źródło: jak przy wykr. 1.

Wykr. 14. ŚREDNI POZIOM SATYSFAKCJI Z ELEMENTÓW SKŁADAJĄCYCH SIĘ NA JAKOŚĆ ŻYCIA UWZGLĘDNIANYCH W SKALI BMSLSS (0—10) DZIECI 12-LETNICH POMINIĘTYCH I NIEPOMINIĘTYCH

^a Test *t*-Studenta $p \leq 0,01$.

Źródło: jak przy wykr. 1.

Dzieci wraz z wiekiem coraz bardziej odczuwają przykrość, jaką sprawiają im szkolni znajomi poprzez niegodne traktowanie (bicie lub odtrącanie). Szczególnego znaczenia nabiera własny wygląd, co jest szczególnie istotne w okresie dojrzewania. Zdarzają się przypadki odtrącania ze względu na budowę ciała czy ubiór i inne elementy związane ze stylem życia (Ruiz, Díaz, Ferrer i Ochoa, 2012). Może to mieć niebagatelne znaczenie dla dalszego rozwoju psychofizycznego nastolatków.

Podsumowanie

Wyniki badania subiektywnej oceny elementów decydujących o jakości życia dzieci w województwie wielkopolskim w wieku 8, 10 i 12 lat potwierdziły powszechnie panującą opinię na temat sytuacji życiowej dzieci źle traktowanych przez rówieśników. Odczucie satysfakcji z życia dzieci doświadczających przemocy fizycznej i relacyjnej jest istotnie niższe i z wiekiem maleje szybciej niż u dzieci niebitych i nieodtrącanych. Należy zwrócić uwagę na znaczenie braku akceptacji przez rówieśników — dzieci odtręcane odczuwają niższą satysfakcję z życia niż dzieci uderzone.

Jednym z czynników wpływających na to, że niektóre dzieci są traktowane gorzej niż inne jest gorsza sytuacja materialna (Povedano i in., 2015). W toku badania uzyskano potwierdzenie tej tezy. Dzieci rzadziej wskazujące posiadanie niektórych dóbr są w większym stopniu narażone na bicie i odtrąca-

nie. Do doświadczania przemocy fizycznej i relacyjnej przyczynia się także wygląd dziecka, przy czym ten element nabiera znaczenia w starszych grupach wiekowych. Należy zwrócić uwagę na fakt, że wygląd dziecka nie zależy w pełni od samego dziecka i że niska samoocena może powodować szczególne przykrości prowadzące do depresji i innych schorzeń natury psychicznej.

Dzieci w wielu kwestiach oczekują wsparcia ze strony dorosłych. Przede wszystkim rodzice są zobowiązani do tego, by zapewnić im godziwe warunki do rozwoju oraz zdobywania wiedzy i doświadczenia (Cerezo, Méndez i Ato, 2013); powinni także dawać dzieciom przykład. Badanie wykazało, że bardzo dużą rolę odgrywa wsparcie, głównie ze strony rodziny, udzielane zarówno dzieciom pokrzywdzonym, jak i tym krzywdzącym. W szkole szczególnie ważna jest tolerancja, która umożliwi traktowanie każdego dziecka na równi z innymi.

dr Krzysztof Szwarz — Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

LITERATURA

- Bradshaw, J., Martorano, B., Natali, L., de Neubourg, C. (2013). Children's Subjective Well-Being in Rich Countries. *Child Indicators Research*, nr 6 (4), s. 619—635. DOI: 10.1007/s12187-013-9196-4.
- Campbell, A., Converse, P.E., Rodgers, W.L. (1976). *The quality of American life: Perceptions, evaluations, and satisfactions*. Nowy Jork: Russell Sage.
- Casas, F., Bello, A., Gonzalez, M., Aligue, M. (2013). Children's Subjective Well-Being Measured Using a Composite Index: What Impacts Spanish First-Year Secondary Education Students' Subjective Well-Being? *Child Indicators Research*, nr 6, s. 433—460. DOI: 10.1007/s12187-013-9182-x.
- Cerezo, F., Méndez, I., Ato, M. (2013). Moderating role of family and friends' factors between dissocial behavior and consumption in adolescents. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, nr 13, s. 171—180.
- Crick, N.R., Grotpeter, J.K. (1995). Relational Aggression, Gender, and Social-Psychological Adjustment. *Child Development*, vol. 66, no. 3 (Jun., 1995), s. 710—722.
- Cummins, R., Lau, A. (2005). *Personal well-being index — school children*. Melbourne: School of Psychology, Deakin University.
- Huebner, E.S. (1991). Initial development of the Student's Life Satisfaction Scale. *School Psychology International*, nr 12 (3), s. 231—240. DOI: 10.1177/0143034391123010.
- Huebner, E.S. (1994). Preliminary development and validation of a multidimensional life scale for children. *Psychological Assessment*, nr 6 (2), s. 149—158.
- ISCIWeB (2013). *International Survey of Children's Well-Being*. Pobrane z: <http://www.isciweb.org>. Initiators: ISCI, UNICEF and World Vision, stan na 13 lipca 2016 r.
- Kossewska, J. (2014). Dziecięca agresja a umiejętność mentalizowania. *Edukacja*, nr 2 (127), s. 21—36.
- Land, K.C., Lamb, V.L., Meadows, S.O., Taylor, A. (2007). Measuring trends in child well-being: An evidence-based approach. *Social Indicators Research*, nr 80, s. 105—132. DOI: 10.1007/s11205-006-9023-0.4.
- Olk, T. (2010). Investing in Children? Changes in Policies Concerning Children and Families in European Countries. W: M. Ajzenstadt, J. Gal (red.), *Children, genders and families in Mediterranean Welfare States*, volume 2 of the series *Children's Well-Being: Indicators and Research*.

- Povedano, A., Cava, M.J., Monreal, M.C, Varelac, R., Musitua, G. (2015). Victimization, loneliness, overt and relational violence at the school from a gender perspective. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, nr 15, s. 44—51.
- Rees, G., Bradshaw, J., Goswami, H., Keung, A. (2010). *Understanding Children's Well-Being: A national survey of young people's well-being*. London: The Children's Society.
- Ruiz, D.M., Díaz, A.P., Ferrer, B.M., Ochoa, G.M. (2012). Emotional and Social Problems in Adolescents from a Gender Perspective. *The Spanish Journal of Psychology*, vol. 15, no. 3, s. 1013—1023.
- Seligson, J.L., Huebner, E.S., Valois, R.F. (2003). Preliminary validation of the Brief Multidimensional Student's Life Satisfaction Scale. *Social Indicators Research*, nr 61, s. 121—145.
- Stachowicz-Piotrowska, M. (2009). Agresja w szkole. Przyczyny — problemy — zapobieganie. *Forum Dydaktyczne* 5—6, s. 127—136.
- Strózik, D., Strózik, T., Szwarc, K. (2015a). The Subjective Well-Being of School Children. The First Findings from the Children's Worlds Study in Poland. *Child Ind Res*. DOI: 10.1007/s12187-015-9312-8.
- Strózik, D., Strózik, T., Szwarc, K. (2015b). Children's Worlds National Report — Poland. Pobrane z: <http://www.isciweb.org>, stan na 13 lipca 2016 r.
- Surzykiewicz, J. (2000). *Agresja i przemoc w szkole. Uwarunkowania socjoekologiczne*. Warszawa: Wydawnictwo CMPPP.
- Zeliaś, A. (red.). (2000). *Taksonomiczna analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu życia w Polsce w ujęciu dynamicznym*. Kraków: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej.

Summary. *The article presents the results of a research on the life satisfaction, conducted in 2014, among randomly selected children aged 8, 10 and 12, attending primary schools in Wielkopolskie voivodship. The aim of this research is to compare the subjective assessment of the life quality of children experiencing and not experiencing peer violence. Division of the participants was conducted due to the type of experienced violence — physical (beating) and emotional (rejection). Psychometric scales such as OLS (Overall Life Satisfaction), SLSS (Student Life Satisfaction Scale) and BMSLSS (Brief Multidimensional Student Life Satisfaction Scale) were used to evaluate the quality of the examined children life. The mean values of the above-mentioned indicators for children experiencing and not experiencing violence according to age were compared. The Student's t-test was used to evaluate the significance of differences. Moreover, the state of certain goods possession in both groups of participants was confronted as well as the level of satisfaction with some aspects of life quality was compared.*

The research has shown that life satisfaction of beaten and discarded children decreases with age faster than other children. One of the factors impacting such results is the worse financial situation of children experiencing violence. Another factor is appearance, but it becomes more important in older age groups.

Keywords: children, life satisfaction, emotional violence, physical violence.